

PSIXOLOGIYANING RIVOJLANISH TARIXI

Abdusharipo'va Shaydaxon Allanazar qizi

Urganch davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada psixologiyaning ilmiy fan sifatida o'sishiga yo'l ochgan tarixiy bosqichlarni o'rganishga qaratilgan. Asosiy raqamlarni o'rganish orqali, nufuzli nazariyalar va muhim yutuqlar, biz bugungi kunda biz bilgan psixologiya sohasini shakllantirgan g'oyalar va kashfiyotlarning boy gobelenlari haqida tushunchaga ega bo'lamiz.*

Kalit so'zlar: *rivojlanish, psixologiya, Vilgelm Vundt, falsafiy ta'sir, ong.*

Psixologiya sohasi qadimgi tsivilizatsiyadan boshlangan uzoq rivojlanish va o'sish tarixiga ega. Asrlar davomida inson ongi va xulq-atvorini tushunish uslubimizni shakllantirgan turli xil nazariyalar va tushunchalar paydo bo'ldi. Psixologiyaning rivojlanish tarixini tushunish uning hozirgi holati va kelajakdagi istiqbollarni tushunishda juda muhimdir. Psixologiyaga dastlabki falsafiy ta'sirlar bugungi kunda biz bilgan psixologiya sohasini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynadi. Psixologiyaga ta'sir ko'rsatgan eng nufuzli falsafiy an'analardan biri qadimgi yunon tafakkur maktablari, xususan Suqrot, Aflotun va Aristotel falsafalari edi. Sokrat o'z-o'zini bilish muhimligini ta'kidladi va keyinchalik funda - psixologiyaning inson ongini tushunishga intilishidagi aqliy tamoyillarga aylangan introspeksiya. Aflotun ong va tana alohida mavjudotlar ekanligiga va ruh jismoniy olamdan mustaqil ravishda mavjudligiga ishongan. uning tug'ma bilimlarning mavjudligiga urg'u berishi psixologiyada tabiat va tarbiya haqidagi munozaralarga hissa qo'shdi. Aristotel esa empirik kuzatishga e'tibor qaratgan va bilim tajriba orqali olingan deb hisoblagan. uning tabiat hodisalarini maqsadli kuzatishi asosiy jihatga aylangan ilmiy uslubga asos soldi psixologik tadqiqotlar. Ushbu dastlabki falsafiy ta'sirlar psixologiyaning nazariy va uslubiy asoslarini shakllantirishga yordam berdi va bu sohada kelajakdagi yutuqlar uchun zamin yaratdi.

Psixologiya tarixidagi eng muhim bosqichlardan biri bu eksperimental psixologiyaning paydo bo'lishi. Fokusning bu o'zgarishi 19-asrning oxirlarida kuzatilishi mumkin va asosan o'sha paytda keng tarqalgan ilmiy fikrlash ta'sirida bo'lgan. Ko'pincha eksperimental psixologiyaning otasi deb ataladigan Vilgelm Vundt birinchisiga asos solgan 1879 yilda Germaniyaning Leypsig shahridagi eksperimental psixologiya laboratoriyasi. Vundtning yondashuvi psixologiya fan bo'lishi kerak va inson xulq-atvorini eksperimental usullar yordamida o'rganish mumkin degan ishonchga asoslangan edi. uning laboratoriyasi eksperimental psixologiya bo'yicha tadqiqot va o'qitish markaziga aylanib, butun dunyodan olimlarni jalb qildi. Vundtning kuzatish, o'lchash va tizimli eksperimentlarga bo'lgan e'tibori psixologiyaning qonuniy ilmiy intizom sifatida rivojlanishiga asos yaratdi. Bu falsafiy va nazariy yondashuvlardan uzoqlashishni ko'rsatdi. bu ilgari psixologiyada hukmronlik qilgan va aql va xulq-atvorni o'rganishda ilmiy tamoyillarni qo'llash uchun yo'l ochgan.

Strukturalizm va funktsionalizm psixologiyaning dastlabki devel - o'pmentidagi eng nufuzli fikr maktablaridan biri edi. Vilgelm Vundt tomonidan asos solingan strukturalizm ongli tajribaning asosiy elementlarini tahlil qilishga qaratilgan. Vundt murakkab aqliy

jarayonlarni ularning tarkibiy qismlariga ajratish orqali psixologlar ongni yaxshiroq tushunishlari mumkinligiga ishonishgan.

Vundtning strukturalizmi juda ta'sirli bo'lgan bo'lsa-da, u sub'ektivligi va empirik dalillarning etishmasligi uchun tanqidga duch keldi. Aksincha, funksionalizm ong va xulq-atvorning amaliy funksiyalarini ta'kidladi. Uilyam Jeyms tomonidan asos solingan funksionalizm aqliy jarayonlar va xatti-harakatlar odamlarning atrof-muhitga moslashishiga qanday yordam berganini tushunishga intildi. Ushbu yondashuvga Charlz Darvinning tabiiy tanlanish nazariyasi katta ta'sir ko'rsatdi va xatti-harakatlarni o'rganish muhimligini ta'kidladi ularning tabiiy kontekstlari. Funksionalizm psixologiyada ko'plab yutuqlarga yo'l ochdi, shu jumladan amaliy psixologiya va hayvonlarning xulq-atvorini o'rganish. Umuman olganda, strukturalizm va funksionalizmning tashkil etilishi psixologiya tarixidagi muhim daqiqalarni belgilab berdi, ong va xulq-atvorni o'rganishda kelajakdagi nazariyalar va yondashuvlar uchun zamin yaratdi.

Bixeviorizmning ko'tarilishi 20-asr boshlarida psixologiya sohasida sezilarli siljishni ko'rsatdi. Bixeviorizm strukturalizm tomonidan qo'llaniladigan introspektiv usullarga reaksiya sifatida paydo bo'ldi Zigmund Freydning psixoana-litik yondashuvi. Jon B. Uotson va B. F. Skinner tomonidan qo'llab-quvvatlangan bixeviorizm kuzatiladigan xatti-harakatlarga e'tibor qaratdi va ichki aqliy jarayonlarni o'rganishni rad etdi. Bixevioristlar psixologiya ob'ektiv o'lchov va eksperimentlarga yo'naltirilgan fan bo'lishi kerakligini ta'kidladilar. Ular oddiy reflekslardan tortib murakkab kognitiv jarayonlargacha bo'lgan barcha xatti-harakatlarni konditsionerlik va mustahkamlash tamoyillari bilan izohlash mumkinligiga ishonishgan. Kuzatiladigan xulq-atvorga va uning ekologik to'siqlariga bo'lgan bu e'tibor psixologiyada yangi davrga asos soldi va e'tiborni ob'ektiv kuzatuvlar va o'lchanadigan natijalarga sub'ektiv tajribalar.

Kognitiv inqilob psixologiya sohasida sezilarli siljishni belgilab, bugungi kunda biz bilgan zamonaviy psixologiyaning tug'ilishiga olib keldi. Ushbu inqilob 20-asrning ko'p qismida psixologiyada hukmronlik qilgan bixevioristik yondashuvga qarshi chiqdi. Kabi olimlar Ulrik Nayser, Jorj Millerva Noam Xomskiy aqliy jarayonlarni, shu jumladan idrok, xotira va fikrlashni o'rganishni ta'kidlab, ushbu yangi harakatga rahbarlik qildi. Ular bahslashdilar aql va uning ishini tushunish inson xatti-harakatlarini tushunishda hal qiluvchi ahamiyatga ega edi. Kognitiv inqilobga yo'l ochishga yordam bergan muhim voqealardan biri 1967 yilda Neyserning "kognitiv psixologiya" kitobining nashr etilishi edi. Ushbu kitob nafaqat soha haqida to'liq ma'lumot berdi, balki ma'lumotni tartibga soluvchi va bizning idroklarimizni shakllantiradigan sxemalar, aqliy tuzilmalar tushunchasini ham taqdim etdi. Kognitiv inqilob nafaqat psixologiya doirasini kengaytirdi, balki informatika va tilshunoslik kabi sohalar bilan fanlararo hamkorlikni yanada kengaytirdi aqlni o'rganishda inqilob.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, psixologiyaning rivojlanish tarixi dinamik va doimiy rivojlanayotgan tadqiqot sohasi bo'lib kelgan. Falsafa va fiziologiyadan kelib chiqqanidan eksperimental usullar va psixoanalizni yaratishgacha turli nazariyotchilar va tadqiqotchilar inson ongi va xulq-atvorini tushunishga katta hissa qo'shdilar. Strukturalizm, funksionalizm, bixeviorizm va kognitiv psixologiya kabi har bir yirik fikr maktabi qimmatli tushunchalar va istiqbollarni taqdim etdi. Bundan tashqari, maydon guvoh bo'ldi eksperimental texnika,

nevrologiya va madaniyatlararo psixologiya kabi sohalardagi yutuqlar inson xatti - harakatlarini tushunish doirasini yanada kengaytirdi. Turli xil nazariy yondashuvlar o'rtasida ziddiyatlar bo'lgan bo'lsa-da, istiqbollarning doimiy integratsiyasi va empirik tadqiqotlarga e'tibor psixologiyani qat'iy ilmiy intizomga aylantirishga yordam berdi. Dastlabki psixologlar duch kelgan qiyinchiliklarga qaramay, bu soha ulkan o'sish va o'zgarishlarni boshdan kechirdi va inson farovonligini o'rganish va oshirish uchun hal qiluvchi intizom bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

-Alan Barnard. Antropologiyada tarix va nazariya. Kembrij Universiteti Matbuoti, 6/15/2000

-Jorj Mandler. Zamonaviy eksperimental psixologiya tarixi. Jeyms va Vundtdan kognitiv fangacha, MIT Press, 1/21/2011

- Tiago Constickscio Ribeiro Pereira. Fikrning kuchi. Xristian Vulfning Psixologiya haqidagi yangi maqolalar, Saulo de Freitas Araujo, Springer tabiati, 7/16/2021